

Prezident Slovenskej republiky

Číslo: 20-1275/1995

Správa o stave Slovenskej republiky

Predkladá:

Michal K o v á ě
prezident Slovenskej republiky
podľa čl. 102, písm. o)
Ústavy Slovenskej republiky

Bratislava september 1995

Správa o stave Slovenskej republiky 1995

Vážená Národná rada Slovenskej republiky,
vážené pani poslankyne, vážení páni poslanci!

Predstupujem pred Vás so svojou druhou správou o stave Slovenskej republiky v šiestom roku veľkej sociálnej a hospodárskej transformácie našej spoločnosti a v treťom roku budovania nášho samostatného štátu, jeho inštitútov a inštitúcií ale aj politického systému. Podobne ako vo svojej prvej správe, ani v tejto sa nebudem zaoberať všetkými aspektmi nášho života za čas, ktorý uplynul od minuloročného marca, ale skôr sa pokúsim načrtnúť istú predstavu o možných vývinových trendoch našej krajiny, podčiarknuť určité hodnoty, rešpektovanie a uplatňovanie ktorých považujem za dôležitý predpoklad stabilizácie a všestranného rozvoja nášho štátu. Preto sa v správe koncentrujem predovšetkým na problematiku ľudského potenciálu našej krajiny, ktorý je a bude naším najväčším bohatstvom, a teda aj rozvojovým kapitálom, a to nielen v hospodárskej sfére. Nechcem sa však vyhnúť ani otázke geopolitického postavenia našej krajiny a hodnoteniu vnútropolitického vývinu v našom štáte od marca minulého roka, keď som na schôdzi Národnej rady predniesol svoju prvú správu o stave Slovenskej republiky.

1. K vnútropolitickému vývinu od marca 1994

Politický vývin za poldruha roka vyznačovali také medzníky, akými bolo vyslovenie nedôvery premiérovi Vladimírovi Mečiarovi Národnou radou Slovenskej republiky a v dôsledku toho odstúpenie jeho vlády, následné vymenovanie vlády Jozefa Moravčíka, prijatie ústavného zákona o skrátení volebného obdobia Národnej rady Slovenskej republiky, predčasné parlamentné voľby a vymenovanie novej vlády Vladimíra Mečiara v decembri minulého roka. Súčasťou politického života však boli aj komunálne voľby a prvé referendum, aj keď pre nedostatočnú účasť oprávnených voličov bez platného výsledku.

Zmena vlády v marci minulého roka je stále témou politických a politologických diskusií, pričom základnou tézou koalície interpretácie marcovej zmeny vlády je veľmi všeobecne a nejasne formulovaná myšlienka o "parlamentnom puči" a "ústavnej kríze", ktoré mali spôsobiť údajne nelegálnu zmenu slovenskej vlády, a to za mojej bezprostrednej účasti či dokonca v mojej politickej réžii. Voči takýmto ničím nepodloženým insinuáciám sa musím kategoricky ohradiť, pretože nezodpovedajú objektívnej pravde.

Pre parlamentnú demokraciu ako zastupiteľskú demokraciu je charakteristické, že občania, z ktorých pochádza štátna moc, ju vykonávajú prostredníctvom svojich volených zástupcov, pokiaľ to ústava alebo zákony neupravujú inak (napr. prostredníctvom referenda). Súčasťou tradície parlamentnej demokracie (a to tak pri pomernom ako aj väčšinovom volebnom systéme) je zásada vyjadrená aj v našej ústave, že poslanci volení vo všeobecných, rovných, priamych a tajných voľbách vykonávajú svoj mandát osobne, podľa svojho svedomia a presvedčenia a nie sú viazaní príkazmi. K tradícii demokratického parlamentarizmu patrí aj dobrovoľná lojalita poslancov k politickým subjektom, za ktoré boli zvolení, pokiaľ ich politická príslušnosť nebola už vopred deklarovaná inak. Konflikt vnútri politického subjektu, jeho prípadné rozštiepenie alebo odchod istej časti členstva z neho nemožno automaticky považovať za zradu strany, jej programu, resp. jej voličov. O to väčší význam majú v takýchto situáciách napísané i nenapísané, ale rešpektované pravidlá demokratického politického života, ktoré umožňujú nájsť konsenzuálne riešenia mocensko-politického usporiadania až dovtedy, kým svoj verdikt vo voľbách nevyslovia suverénni, slobodní občania.

V rámci týchto zásad parlamentnej demokracie sa riešila aj politická kríza v marci roku 1994, ktorá sa začala už skôr vnútri dvoch vládnych strán. Nijaké známe fakty nedokazujú, že išlo o ústavnú krízu, či dokonca ústavný puč, pretože pri vyslovení nedôvery predsedovi vlády a následnom odstúpení celej vlády, ani pri menovaní novej vlády sa neporušil žiadny článok Ústavy SR, resp. iných zákonov republiky.

Krátka skúsenosť s koalíčnou vládou medzi marcom 1994 a predčasnými parlamentnými voľbami potvrdila prinajmenšom jednu hypotézu, o ktorej bolo dovtedy veľa pochybností - názorne ukázala, že širokospektrálna koalícia môže efektívne pôsobiť aj na Slovensku, že je to jedna z reálnych alternatív vlády podobne ako v iných parlamentných demokraciách. Ako pozitívne možno hodnotiť prakticky jednomyselné rozhodnutie Národnej rady Slovenskej republiky o skrátení vlastného funkčného obdobia a vypísaní predčasných volieb, čo umožnilo, aby sa pri kreovaní jednej z ústavných inštitúcií štátu bezprostredne uplatnila vôľa suverénneho občana, a tak sa na pôde už samostatnej Slovenskej republiky nanovo sformoval jej zákonodarný orgán.

Dnešná koalíčná vláda zložená zo štyroch politických subjektov dokazuje teda nevyhnutnosť toho, na čo som poukazoval od chvíle, ako na jar 1993 zanikla tzv. tichá koalícia HZDS a SNS, na potrebu stabilnej vlády založenej na širokej koalícii, na širokom politickom konsenze.

Predmetom oprávnenej diskusie sa môže stať otázka, čo v konkrétnej situácii znamená široký politický konsenzus a aký je u nás skutočný záujem o jeho dosiahnutie a predovšetkým o uplatňovanie politiky v duchu širokého porozumenia. Túto otázku možno a treba adresovať politickým stranám a hnutiam tak vo vládnej koalícii, ako aj v opozícii, pretože bez dobrej vôle na oboch stranách nemožno dospieť ku konštruktívnej spolupráci.

Úsilie najúspešnejšieho politického subjektu vo voľbách o sformovanie stabilnej vládnej koalície som privítal, no postup formujúcej sa parlamentnej a následne aj vládnej koalície na prvých dvoch schôdzach novozvoleného parlamentu som sledoval so značným znepokojením, čo som vyjadril aj krátkym stanoviskom pre verejnosť. Ťažko totiž možno označiť za konsenzuálnu politiku parlamentnej väčšiny, ak všetky riadiace funkcie parlamentu a jeho výborov obsadia členovia vládnej koalície, ak sa formujú parlamentné komisie len z poslancov vládnej koalície a rôznym spôsobom sa spochybňuje právo opozície prezentovať svoje názory na schôdzach zákonodarného orgánu, ak sa spochybňujú rozhodnutia Ústavného súdu, či dokonca sám Ústavný súd. Znepokojujúce sú aj niektoré ďalšie známe javy v našom vnútropolitickom živote. Patri k nim rozsiahla výmena riadiacich pracovníkov nielen na všetkých stupňoch štátnej správy, ale aj v mnohých ďalších inštitúciách riadených ústrednými štátnymi orgánmi, a to spravidla bez uvedenia dôvodu. Verejnosť znepokojujú aj rastúce prejavy politickej i celkom obyčajnej ľudskej nekultúrnosti v komunikovaní medzi politikmi, ale aj smerom od nich k verejnosti, pričom niektoré prejavy urážajú doslova ľudskú dôstojnosť a slovenským politickým predstaviteľom vystavujú nelichotivé vysvedčenie pred domácou i zahraničnou verejnosťou.

Naša ústava a samozrejme aj dlhoročná praktická skúsenosť demokratických režimov predpokladajú kooperáciu medzi jednotlivými ústavnými orgánmi, pretože spolupráca medzi nimi je jednou zo základných podmienok ich efektívnosti ako aj efektívnosti celého ústavného systému. Táto spolupráca však nie je uspokojivá, najmä kooperácia medzi prezidentom republiky a predsedom vlády, ale aj predsedom Národnej rady Slovenskej republiky, pritom osobne nie som si vedomý toho, že by som zo svojej strany neprejavoval dobrú vôľu a ochotu ku skutočne efektívnej spolupráci.

Začiatkom leta sa skytala nádej, že rastúcu zauzlenosť vzťahov medzi ústavnými činiteľmi, politickými táborami a vôbec vnútri verejnosti blahodarne ovplyvní pastoračná návšteva pápeža Jána Pavla II. na Slovensku. Veriaci a celá verejnosť prijali Svätého Otca a jeho posolstvo adresované Slovensku so spontánnou srdečnosťou, porozumením a vďakou,

možno preto oprávnenne predpokladať, že morálne a duchovné bohatstvo, ktoré rímsky biskup priniesol do krajiny medzi Dunajom a Tatrami, sa v dlhšej perspektíve nielen zachová ale aj rozmnoží. No v každodennom verejnom a politickom živote príliš rýchlo prekryli dni dobrej nádeje naše chronické neduhy, prejavujúce sa v nekončiacich sa konfrontáciách, sporoch a nedorozumeniach otravujúcich verejný život a duše mladých či starých.

Vážené poslankyne, vážení poslanci, mimoriadny význam v demokratickom systéme majú zákony, ktoré musia byť dôsledne rešpektované a zachovávané, ak sa má zabezpečiť vnútorná integrita spoločnosti a dobro krajiny. Oceňujem mimoriadne úsilie, ktoré sa dosiaľ vynaložilo alebo sa vynakladá, a to tými odborníkmi, ktorí nové zákony pripravujú, tými, ktorí ich posudzujú, ako aj vami, ktorí rozhodujete o ich prijatí. Počet 140 zákonov uvedených v pláne legislatívnych úloh vlády na rok 1995, a to ešte následne doplnený, nemá ani približnú obdobu v doterajšom právnom vývoji na našom území a je čiastočne porovnateľný iba s úlohami, pred ktorými stoja iné posttotalitné krajiny. Pri takých rozsiahlych úlohách je pochopiteľné, že nie vždy sa podarí vopred odhadnúť reálne pôsobenie zákona, vrátane budúcich potrieb. No napriek tomu zastávam názor, že v tomto štádiu transformácie už nie počet, ale kvalita nových zákonov je rozhodujúca. Preto je veľmi potrebné prostredníctvom dobrej prípravy a starostlivého posudzovania znížiť najmä počet noviel, ba sérií noviel tých istých zákonov, prijímaných krátko po sebe. Ide napríklad o známy tzv. zákon o veľkej privatizácii, ktorý bol novelizovaný 13 krát, z toho 5 krát v minulom roku. Rovnako vyniká zákon o daniach z príjmov, novelizovaný 8 krát, z toho novely č. 367 a 368, ako už hovoria ich čísla, boli prijaté tesne za sebou v rozpätí deviatich dní v decembri 1995. Rozhodujúci obrat dosiahneme až vtedy, keď budeme prijímať síce menší počet zákonov, ale takých, ktoré neodstraňujú iba najvypuklejšie dozvuky minulosti alebo čiastkové omyly, ale ktoré novo a komplexne upravujú ucelenú problematiku určitej oblasti. Ide najmä o normy, ktoré vytvárajú legislatívny rámec trhovej ekonomiky, práv občanov i právnických osôb, vrátane ich skutočne účinnej ochrany, ako aj postavenia, úloh a vzájomných vzťahov štátnych orgánov i orgánov územnej či inej samosprávy. Pritom každý nový komplexný zákon musí sa hodnotiť podľa toho, či sa bude dobre uplatňovať aj v treťom tisícročí a či je v plnom rozsahu kompatibilný s právom Európskej únie. Za neoddiskutovateľné požiadavky na zákonodarstvo považujem úplný súlad s našou Ústavou i s medzinárodnými zmluvami o ľudských právach, ktoré sme ratifikovali, podporu a ochranu rozvoja demokracie a vytváranie podmienok na prechod od štátneho centralizmu či dirigizmu k rozvoju samosprávy obcí, územných celkov, podnikov i podnikateľských zväzov a záujmových združení.

Celý právny poriadok by však bol neefektívny, či dokonca paralyzovaný, keby účinne nepracovali orgány právnej ochrany. V tejto oblasti máme čo naprávať, pretože stále je aktuálne posilňovanie funkčnosti polície, prokuratúry, súdov a väzenstva. Tieto orgány dodnes nie sú personálne dobudované a stabilizované a doteraz zápasia s materiálno-technickým zabezpečením pracovísk. A čo je ešte vážnejšie, práve v tých orgánoch, ktoré majú pôsobiť represívne proti všetkým prejavom porušovania zákona, sa vyskytli frapantné prípady porušenia zákona a zločinnosti. Takéto javy nemôžu pôsobiť na širokú verejnosť inak ako zneisťujúco a na časť verejnosti dokonca demoralizujúco.

2. Geopolitické súvislosti postavenia Slovenska v meniacej sa Európe

Slovensko od začiatku svojej existencie ako suverénny štát zreteľne a jednoznačne definovalo svoju zahraničnopolitickú orientáciu na členstvo v dvoch najvýznamnejších európskych a transatlantických integračných zoskupeniach, t.j. Európskej únii a NATO, ktorá je súčasťou realizácie našich národnoštátnych záujmov. V treťom roku po získaní samostatnosti nemáme dôvod revidovať priority našej zahraničnej politiky. Práve naopak. Je potrebné pokračovať v nastúpenej ceste, premýšľať ďalšie kroky v napĺňaní vytýčených

cieľov. O naplnení kľúčových ekonomických a politických kritérií, a teda aj o našej pripravenosti na vstup do Európskej únie sa bude v hlavnej miere rozhodovať na Slovensku. Z toho však tiež vyplýva, že pri prijímaní politických a hospodárskych rozhodnutí, pri hodnotení našich krokov v transformácii ekonomiky ako aj v politickej oblasti by sme mali plne zohľadňovať európske kritériá a normy.

Z hľadiska upevňovania nášho medzinárodného postavenia majú mimoriadny význam vzťahy Slovenskej republiky k našim bezprostredným susedom, a to tak v multilaterálnej ako aj bilaterálnej rovine. Žijeme v geopolitickom priestore, ktorý je zvlášť citlivý na také radikálne zmeny v medzinárodných vzťahoch, aké práve prežívame. Slovensko i jeho susedia potrebujú stabilitu v Strednej Európe. Zodpovedá to národným záujmom každej jednotlivkej krajiny tejto oblasti a zároveň je to náš spoločný regionálny záujem. Tieto skutočnosti ešte väčšmi zvyrazňujú význam nedávno podpísanej slovensko-maďarskej základnej zmluvy, ktorá je nielen počiatkom prelomu vo vzájomných vzťahoch našich krajín, ale aj významným politickým činom európskej dimenzie. Zmluva medzi Slovenskom a Maďarskom nemôže, samozrejme, sama o sebe vyriešiť všetky problémy, ktoré sa za posledné storočia a desaťročia nakopili v našich vzťahoch. Zakladá však doteraz chýbajúci fundament, na ktorom sa môže postupne budovať vzájomná dôvera a rozvíjať všestranná spolupráca.

Naše historické osudy a skúsenosti nás nabádajú k úsiliu o čo najširší stupeň celoeurópskej spolupráce, pričom aj naše smerovanie do Európskej únie a NATO ponímame z hľadiska stabilnej a kooperujúcej Európy. Preto podporujeme všetky snaženia o vytvorenie takej európskej bezpečnostnej architektúry, ktorej neoddeliteľnou súčasťou by malo byť aj Rusko, Ukrajina a ďalšie republiky bývalého Sovietskeho zväzu. Pre Slovensko by však nebola výhodná rola akéhosi neutrálneho mosta medzi Západom a Východom. Z hľadiska našich dlhodobých záujmov by sme v našej zahraničnej politike mali aj v budúcnosti uplatňovať formulu - hospodárska, politická a bezpečnostná integrácia so Západom a aktívna spolupráca s Východom. Naše geografické postavenie je citlivé. Nemôžeme ho zmeniť, ale môžeme ho umne využiť a stanoviť si v ňom svoju cenu. Napriek tomu, alebo možno práve preto, že sme malý štát, môžeme pružnou diplomaciou, sledujúcou naše záujmy, zohrať nemalú rolu, keď už nie sprostredkovateľ, tak určite aspoň citlivého indikátora v strategických záujmoch veľmocí na západe i východe od našej vlasti.

Vážené dámy, vážení páni, s našou zahraničnopolitickou orientáciou úzko súvisí aj základný smer bezpečnostnej orientácie Slovenskej republiky vyjadrený v našom úsilí o získanie členstva v Severoatlantickej aliancii a Západoeurópskej únii. Slovensko, aj keď nedisponuje veľkým vojenským potenciálom, má záujem podporovať mierové aktivity Organizácie spojených národov pri riešení krízových situácií v konfliktných oblastiach sveta, o čom svedčí aj aktívna účasť príslušníkov našej armády v jednotkách UNPROFOR v počte okolo 600 vojakov - príslušníkov ženijného práporu v bývalej Juhoslávii. Pri plnení svojich vojenských úloh preukazujú vysokú morálku a odbornosť a môžu slúžiť za vzor odvahy a statočnosti najmä našej mladej generácii.

Transformácia našej armády pokračuje podľa prijatej koncepcie. Jej 1. etapa sa má ukončiť do konca tohto roku, úplná transformácia do roku 2000. Jej výsledkom by mala byť početne nie veľká, ale akcieschopná a pružná armáda, schopná zabezpečiť slobodu, nezávislosť, suverenitu a územnú celistvosť Slovenskej republiky. V normotvornej oblasti bolo pre zabezpečenie obrany SR prijatých niekoľko významných dokumentov. Okrem už spomenutej Obrannej doktríny SR bola spracovaná Strategická koncepcia obrany SR, Koncepcia výstavby ozbrojených síl do roku 2000 a Koncepcia operačnej prípravy štátneho územia. V najbližšom období je potrebné prijať zákon o brannej povinnosti, ústavný zákon o Rade národnej bezpečnosti, ktorými by sa nahradili už nevyhovujúce zákony.

Ako hlavný veliteľ ozbrojených síl som vykonal niekoľko inšpekcií vojenských jednotiek a štábných cvičení. Presvedčil som sa, že stav Armády SR a jej veliteľského zboru

je dobrý, postupne sa riešia existujúce problémy. Osobitne ma teší, že si v povedomí našej verejnosti udržiava vysoký kredit dôvery.

3. Ekonomicko-sociálne predpoklady vitalizácie ľudských zdrojov

Vážené poslankyne, vážení poslanci, ako som už uviedol, do centra pozornosti v tejto správe staviam otázky ľudského potenciálu krajiny a predpokladov jeho ďalšieho rozvoja. Som presvedčený, že pre takú malú krajinu akou je naša, nedisponujúcu prírodnými a historickými komparatívnymi prednosťami, je životne dôležité vsadiť na zručnosť, vzdelanosť, kultúrnu úroveň a sociabilitu našich ľudí. Významnou súčasťou vitalizácie ľudských zdrojov je hospodárstvo krajiny.

Dnes vieme, že predstavy o rýchlom a bezbolestnom prechode našej ekonomiky na trhové hospodárstvo, zabezpečujúce prosperitu spoločnosti, sa nesplnili. Sociálne náklady procesov, pre ktoré sa vytvoril priestor v jeseni 1989, sú vysoké a nezostali bez následkov pre obyvateľstvo Slovenska. Ak sa pozrieme na dnešnú kúpnu silu miezd vidíme, že je o celú tretinu nižšia, než v roku 1989. Výškou reálnych disponibilných príjmov zostávame na úrovni druhej polovice 70-tych rokov.

Máme vysokú mieru nezamestnanosti, ktorou sú silne postihnutí aj mladí ľudia, prvýkrát vstupujúci do pracovného života. Znepokojujúca je regionálna diferenciácia nezamestnanosti, ktorej horná hranica prevyšuje 25%-nú mieru. Intenzitu možného sociálneho napätia zvyšuje aj sociálno-psychologická nepripravenosť slovenskej spoločnosti na nezamestnanosť. Podstatná časť spoločnosti sa so stratou zamestnania a nutnosťou rekvalifikácie ako podmienky opakovaného zaradenia sa do pracovného procesu musí vyrovnáť prvýkrát v živote.

Štatistika registruje rastúci sa počet domácností, ktoré žijú pod hranicou sociálnej odkázanosti a smutné je, keď medzi nimi majú väčšie zastúpenie jednočlenné domácnosti a neúplné rodiny s deťmi. Mnohí naši obyvatelia preto stratili orientáciu, nechápu už zmysel zmien, na cestu ktorých sme pred šiestimi rokmi nastúpili. Podľa prieskumu verejnej mienky viac ako polovica slovenskej verejnosti sa nazdáva, že hlboké ekonomické zmeny po novembri 1989 neboli nutné. Pod tlakom každodenných starostí prestávajú veriť v možnosť úspechu. Skutočný cieľ, skutočný zmysel zmien v spoločnosti sa pre nich stratil. Práve táto časť spoločnosti je náchylná veriť, že existujú ľahké riešenia, ku ktorým sa iba treba odhodlať, bez ohľadu na vnútorné i vonkajšie okolnosti a na kompetentnosť toho, kto ich ponúka. Dosiahnuť hospodársky rozvoj, a to tak, aby sa odrazil citeľne i na sociálnom rozvoji, je však oveľa komplikovanejšie. Svedčia o tom i výsledky minulého roka a vývoj v tomto roku.

V roku 1994 sme po prvýkrát od roku 1989 zaznamenali hospodársky rast v národnom hospodárstve Slovenskej republiky. Vzrástli nielen nominálne mzdy, ale zaznamenali sme aj pozitívny vývoj reálnych miezd. Prvýkrát od začiatku transformácie sa zvýšila priemerná reálna mzda pracovníka v národnom hospodárstve. V minulom roku nastala aj iná - z ekonomického hľadiska pozitívna zmena vo vývoji miezd - zaznamenali sme rýchlejšiu dynamiku rastu produktivity práce oproti rastu miezd. Dosiahli sme aj rýchlejšiu dynamiku rastu peňažných príjmov obyvateľstva oproti ich peňažným výdavkom, podstatne sa zmiernilo zvyšovanie životných nákladov a nepriaznivej štruktúry výdavkov domácností, v ktorých najväčšiu váhu majú výdavky na výživu. Vzrástli aj úspory obyvateľstva. Strohá reč čísiel hovorí, že v roku 1994 iba mierne stúpol oproti predchádzajúcemu roku počet osôb zapojených do pracovného procesu a počet nezamestnaných - stále vysoký - skoro stagnoval. Viac ako o štvrtinu vzrástol export slovenskej produkcie na zahraničné trhy, podstatne sa upevnila slovenská koruna, nečakane dobré výsledky sa dosiahli v štátnych financiách.

Aj doterajšie výsledky dosahované v roku 1995 potvrdzujú niektoré pozitívne stránky ekonomického vývoja. Priaznivá je dynamika rastu HDP, klesá ročná miera inflácie, mierne poklesla nezamestnanosť a vcelku s priaznivým výsledkom sa skončil štátny rozpočet v prvom polroku tohto roku. Sú to dobré signály toho, že slovenské hospodárstvo má najhoršie obdobie transformácie za sebou. Vlastné hodnotenie economickej situácie domácností sa však oproti roku 1993 iba mierne zlepšilo. Priaznivé výsledky napríklad v raste reálnych miezd neboli ešte markantné - dosiahli v priemere iba 3%. Stojíme preto pred úlohou ako minuloročný rast hospodárstva a jeho pokračovanie v tomto roku premeniť na rast stabilný, dlhodobý a dynamický. Úspešnosť hospodárskeho vývoja bude obyvateľstvo posudzovať hlavne cez svoju reálnu životnú úroveň.

Napriek tomu, že slovenské hospodárstvo sa transformuje na trhové, v ktorom rozhodujúce slovo nebude mať štát, či vláda, zodpovednosť štátu v tomto období spočíva v zabezpečovaní transformácie hospodárstva. Štát ju nesmie spomaľovať, ale svojou politikou musí vytvárať stabilnejšie a priaznivejšie politické a hospodárske prostredie. Len takéto prostredie je dobrým predpokladom na investovanie, na to, aby sa stimulovali domáce úspory, z ktorých sa vytvoria zdroje budúcej prosperity a na vstup zahraničných investícií, ktoré musíme použiť na modernizáciu slovenských podnikov. Prostredníctvom zahraničných investorov sa k nám musia dostávať najnovšie poznatky, organizačné skúsenosti, moderné stroje a zariadenia a otvárať sa nám prístup k novým zahraničným trhom. Štát sa musí zamerať na to, v čom je nenahraditeľný, ale zasahovanie štátu do mechanizmu hospodárstva by nemalo brzdiť iniciatívu podnikateľskej sféry, iniciatívu samosprávnych orgánov na komunálnej úrovni a iniciatívu jednotlivcov. Naopak, mal by vytvárať podmienky na uvoľnenie tejto iniciatívy.

Štát by mal účinnejšie realizovať zamestnaneckú politiku, pomáhať pri prekonávaní takých negatívnych faktorov ako je zvyšovanie počtu nezamestnaných, predlžovanie doby ich nezamestnanosti a narastanie počtu nezamestnaných absolventov škôl. Mal by svojou regionálnou politikou zamedziť narastajúcej diferenciacii sociálno-ekonomickej úrovne okresov, lebo pozorujeme nebezpečné "roztváranie nožníc" medzi prosperujúcimi a zaostávajúcimi regiónmi. Štát by sa mal predovšetkým usilovať o vytváranie legislatívnych noriem zabezpečujúcich ďalší priebeh transformácie a o vytváranie priaznivej hospodárskej a spoločenskej klímy. K nim patrí aj prijatie právnych noriem, ktoré zabezpečujú práva zamestnancov (napríklad zákon o štátnej službe, novela Zákonníka práce) a lepší dozor nad ich dodržiavaním.

Sme svedkami toho, že pracovné podmienky v mnohých našich, najmä menších, podnikoch ťažko znesú porovnanie so súčasným trendom humanizácie práce vo svete. Predlžuje sa pracovná doba, zvyšuje intenzita práce, často sa porušujú predpisy o bezpečnosti a ochrane zdravia pri práci, ba aj Zákonník práce. Podnikatelia často zabúdajú na svoju zodpovednosť voči zamestnancom, ktorá by mala byť dôležitou súčasťou podnikateľskej etiky. Participatívne formy riadenia, ktoré sa vo vyspelých štátoch využívajú ako prostriedok zvyšovania iniciatívy zamestnancov, upevňovania ich pozitívneho vzťahu k podniku a zvýšenia efektívnosti podnikov, sa vo väčšine našich podnikov neuplatňujú.

Smerujeme k spoločnosti, v ktorej súkromné vlastníctvo a podnikatelia hrajú významnú úlohu. Súkromnopodnikateľská iniciatíva je pre nás novou formou aktivizácie človeka a jeho seberealizácie. Skutočné podnikateľstvo sa spája s tvorivosťou, iniciatívou, schopnosťou tvoriť nové hodnoty, prekračovať zaužívanú rutinu, odkrývať nové možnosti hospodárskeho rozvoja, s ochotou podstupovať zdravé riziko.

Organickou súčasťou economickej transformácie je privatizačný proces, ktorým sa mení vlastnícka štruktúra rozsiahleho štátneho majetku. Považujeme za veľmi nebezpečné pre ďalší vývoj našej spoločnosti, ak sa uplatňujú spôsoby privatizácie, ktoré umožňujú pomerne úzkej skupine ľudí získať nepomerne veľkú časť tohto majetku, samozrejme bez primeraných

vlastných finančných zdrojov. Na druhej strane väčšia časť spoločnosti je z účasti na tomto majetku vylúčená úplne. Dlhopisové desaťtisícové odškodnenie nie je adekvátnou náhradou za takéto vylúčenie. Obávam sa, že takýmto nerovným rozdelením bývalého štátneho majetku zakladáme veľkú sociálnu nerovnosť slovenskej spoločnosti a vytvárame zdroj budúcich, možno ani nie tak vzdialených sociálnych konfliktov.

V modernom svete prebieha globalizácia ekonomického života, t.j. prepájanie a vzájomná závislosť hospodárstiev na jednej strane, na strane druhej rastie súťaž ideí, inovácií, produkcie. Slovenská republika nemôže trvale súťažiť podhodnotenou korunou, nízkymi mzdami, ničením svojho životného prostredia. Tým by sme dlhodobo udržiavali našu životnú úroveň na nízkej úrovni, demotivovali by sme ľudí v práci, likvidovali by sme životné prostredie pre budúce generácie. Slovenská produkcia sa musí stať konkurencieschopná tým, že do nej vložíme svoj um, nápaditosť, organizačné a riadiace schopnosti, výhody kvalifikovanej pracovnej sily. Aby sme to dokázali, potrebujeme ľudí vzdelaných, tvorivých, iniciatívnych, schopných pohybovať sa v medzinárodnom prostredí. Nesporne takýchto ľudí máme, nie je ich však dostatok. Ak som hovoril o podpore investovania ako o nutnej podmienke prechodu k dlhodobo stabilnému rastu, musím teraz zdôrazniť, že investície do vzdelania, investície do mládeže sú rovnako dôležité. Plnoprávne začlenenie nášho štátu do Európskeho spoločenstva si nevyhnutne vyžiada aktivizáciu a kultiváciu ľudského faktora ako nášho najdôležitejšieho rozvojového potenciálu.

Slovenská republika patrí aj ekonomicky do Európy. Nemôže nám však byť ľahostajné, či budeme moderným rozvinutým štátom, ktorého vstup do Európskej únie bude prínosom pre nás i pre samu Európu, alebo štátom, ktorého vstupom do Európskej únie poškodíme sami seba i toto spoločenstvo.

4. Demografická situácia v krajine

Medzi základné pohľady na ľudský potenciál krajiny nesporne patrí pohľad na demografické procesy. Tie odrážajú dnešný stav a vývojové trendy ľudských zdrojov, ovplyvňujú našu ekonomiku dnes a budú spolupodmieňovať jej výkonnosť v budúcnosti.

V priebehu transformačného obdobia zaznamenávame pokles prirodzeného prírastku obyvateľstva. Kým v roku 1989 pribudlo 26,2 tisíc obyvateľov (rozdiel medzi počtom narodených a zomretých), tak v roku 1994 to bolo už len 15 tisíc. Pri zachovaní tohto trendu by nám hrozilo zastavenie rastu obyvateľstva prirodzenou cestou. Príčinou je citelný pokles pôrodnosti, ktorá sa znižuje od polovice 70-tych rokov a v roku 1994 dosiahla svoje minimum za celé povojnové obdobie. Počet detí narodených v priemere každej žene počas jej reprodukčného obdobia sa sústavne znižuje. Situácia by bola ešte dramatickejšia, keby do veku najvyššej plodnosti nevstúpili najsilnejšie ročníky žien narodených v 70-tych rokoch. Tento pokles vysvetľujú experti nielen zmenou reprodukčného správania sa obyvateľstva, ale aj zhoršovaním podmienok na založenie rodiny, rastúcimi životnými nákladmi rodín s deťmi, problémami so získaním bytu, nezamestnanosťou mladých, zvýšenými nárokmi na kvalifikáciu a pod.

Cítim však mravnú povinnosť vážne upozorniť aj na to, že alarmujúco klesajúca pôrodnosť je aj, ba možno hlavne morálnym problémom. Mať 2 - 3 deti sa považuje za príťaž ohrozujúcu nároky manželov na vysoký materiálny životný štandard. Namiesto zodpovedného rodičovstva nadobudlo neúnosné rozmery ľahkomyselné usmrcovanie ešte nenarodených detí. Ustarostený pápež Ján Pavol II. neváhal označiť tento jav za "civilizáciu smrti". Náš národ, ak sa chce zachovať nielen fyzicky ale aj duchovne, by nemal ísť touto cestou.

Ďalším negatívnym javom je u nás relatívne vysoká úmrtnosť obyvateľstva, najmä však u mužov v stredných vekových kategóriách. Zatiaľ čo vo vyspelých krajinách sa stredná

dĺžka života sústavne zvyšovala, u nás sa za posledné tri desaťročia prakticky nemenila a na konci 80-tych rokov zaznamenala dokonca pokles. V súčasnosti dosahuje u mužov hodnotu 68,3 rokov a u žien 76,5 rokov, čo je podstatné zaostávanie za vyspelými krajinami. Medzi príčinami sa uvádzajú návyky nezdravého spôsobu života, zvlášť stravovania, nedostatok pohybu a kvalitného odpočinku, nadmiera stresov. Za pozornosť ešte stojí sobášnosť, ktorá citlivo reaguje na ekonomické podmienky života a už dlhšie u nás klesá i napriek tomu, že počet osôb v sobášnom veku rastie. S poľutovaním musím konštatovať, že tri štvrtiny rozvodov znamená sťaženie životnej situácie maloletým deťom. Nedarí sa ani výrazne znížiť novorodeneckú a dojčenskú úmrtnosť.

Všetky uvádzané demografické javy sa čoraz väčšími budú premietat' v zhoršujúcom sa obraze ľudského potenciálu Slovenska i v rozložení sociálnych nákladov, ktoré musí náš štát vynakladať. Najviac sa nás dotkne demografické starnutie populácie, ktoré sa prejaví výrazným úbytkom predproduktívneho obyvateľstva a stále sa zvyšujúcim podielom obyvateľstva v poproduktívnom veku. Krátko po roku 2000 sa zastaví mierny rast prírastkov produktívneho obyvateľstva. Uvedené tendencie naznačujú, že ekonomické zaťaženie produktívneho obyvateľstva sa bude postupne zvyšovať a bude sa prejavovať aj v rozložení sociálnych nákladov, ktoré musí štát vynakladať.

Pre Slovensko jednoznačne platí, že budúce tendencie nevzniknú len v samotnom procese demografickej reprodukcie, ale budú hlavne odrazom zmien v celom sociálnom, ekonomickom a politickom prostredí populačného vývoja, preto sa treba na ne vopred a dlhodobo pripravovať.

5. Diferenciačné procesy v spoločnosti

Dôležitou dimenziou rozvoja ľudského potenciálu krajiny je diferenciácia obyvateľstva vyvolaná ekonomickými, demografickými a politickými zmenami. Pod ich vplyvom vznikajú v spoločnosti majetkové, príjmové a iné rozdiely, ktoré vyúsťujú do sociálnej nerovnosti a formovania sa na tomto základe rozdielne situovaných skupín.

Doterajší priebeh transformačného procesu priniesol zdroj vrstvy ekonomicky samostatných osôb (medzi nimi zбоhatlíkov, ktorí sa snažia spoločensky etablovať). Ich počet sa odhaduje približne na 4% dospeljej populácie. V diferenciálnych procesoch sa postupne bude presadzovať zatiaľ sociálne amorfná skupina majetných osôb (zhruba 10%), ktorí sa od väčšiny obyvateľstva odlišujú vyššou mierou vlastníctva nehnuteľností alebo finančného imania, ktoré ich (príp. potomkov) zvýhodní pri získavaní lepšieho spoločenského postavenia. Zrejme najväčším akceleračtorom rozvrstčovania spoločnosti je práve prebiehajúca privatizácia štátnych podnikov, ktorá sa stala ako sa všetci presvedčame, predmetom silnejšieho politického zápasu.

I keď sociálna diferenciácia je ešte stále na svojom začiatku, vstupuje priamo do transformačného procesu a môže ho ohroziť. Niekoľko desaťročí uplatňovaná sociálna nivelizácia v nás síce vytvorila psychologickú bariéru proti nadmernej sociálnej diferenciácii, ale je správne, ak spoločnosť odmieta sociálnu diferenciáciu, ktorá nezávisí od schopností, kvalifikácie, pracovitosti a miery, ktorou jednotlivci prispievajú k vytváraniu hodnôt spoločnosti.

Nemôžem považovať za motivačne produktívne, aby napríklad priemerná mzda v rezorte zdravotníctva bola 2,16 krát a v odvetví školstva 2,28 krát nižšia ako v bankovníctve a poisťovníctve a 1,6 krát resp. 1,7 krát nižšia ako priemerná mzda pracovníkov v odvetví výroby elektriny, plynu a vody. Tieto relácie z roku 1994 nezodpovedajú významu a postaveniu zdravotníctva a školstva pre budúci rozvoj Slovenska. Za žiadúce nemôžem považovať ani to, ak mzdová diferenciácia v podnikoch prekračuje hranice, za ktorými sa začína stávať zdrojom sociálnych konfliktov.

Z hľadiska podmienok pre dlhodobý hospodársky rast a politickú stabilitu spoločnosti je nevyhnutné zabrániť tomu, aby zákonitá a potrebná sociálna diferenciácia spoločnosti neviedla až k vyhrotenej sociálnej polarizácii. Vychádzajúc z vlastných poznatkov niektoré politické subjekty upozorňujú, že sa začína takýto trend objavovať aj u nás. Upozorňujú na to, že nadmerná sociálna polarizácia našej spoločnosti - najmä ak nie je podložená skutočnými výkonmi - má za následok, že ľudia vidia nesúlad medzi ideálmi novembra 1989 a realitou. To mnohých vedie k apatii a nezájmu o spoločenské dianie. Pre ďalšiu perspektívu rozvoja našej spoločnosti je to nebezpečné, a zvlášť nebezpečné je, ak tejto apatii podliehajú mladí ľudia. Štát má možnosť čeliť tomuto riziku ovplyvňovaním tempa hospodárskej reformy, rovnomerným rozložením nákladov na transformáciu spoločnosti na všetky vrstvy spoločnosti, ďalej svojou politikou zamestnanosti ako aj efektívnym a demokratickým zladzovaním záujmov v rámci tripartity. Napokon sociálna politika štátu musí pri prechode na trhovú hospodárstvo popri formulovaní koncepčných záverov - a s uznaním konštatujem, že sa o to úspešne snaží - operatívne reagovať na zmeny sociálneho statusu jednotlivých sociálnych a profesijných skupín, na posuny v ich hierarchii hodnôt, či na pohyb v ich tradičných zvyklostiach. Spoľahlivé diagnostikovanie a kvalifikovaná sociologická analýza sú dôležitým predpokladom predchádzania sociálnemu napätiu a vyhrocovaniu konfliktov.

Nemožno nespomenúť marcový summit o sociálnom rozvoji v Kodani, ktorý v svojom Akčnom programe postuloval potrebu zmien v ekonomickej štruktúre a hospodárskych programoch, zohľadňujúcich spravodlivejšie rozdeľovanie bohatstva a príjmov. Ak bude rok 1996 OSN vyhlásený za Medzinárodný rok odstraňovania chudoby, prichodí štátnym orgánom už začať pripravovať praktické kroky v tomto smere, aby to naše obyvateľstvo prakticky pocítilo. Riešiť treba nielen otázku chudoby. Reálne príjmy domácností sú asi 30% pod úrovňou z roku 1990, tento stav sa musí zmeniť k lepšiemu. Zároveň treba odstraňovať stále sa rozrastajúce neadekvátne a často aj neodôvodnené regionálne diferencie v životnej úrovni. Diferenciácia je spoločensky žiaduca len vtedy, keď je podložená rovnosťou šancí.

6. Situácia v zdravotníctve

Ak sa v tohtoročnej správe zameriavam na otázky ľudského potenciálu krajiny, potom osobitne musím zdôrazniť problematiku zdravia a pripravenosť zdravotníctva slúžiť potrebám obyvateľstva. Niektoré málo lichotivé poznatky o jeho zdravotnom stave som uviedol pri charakteristike demografických procesov. Rovnako vyznieva údaj o priemernej dobe ochorenia, ktorá sa od roku 1989 sústavne predlžuje, takže dnes je o 7 dní dlhšia. Poznatky o zdravotnom stave obyvateľstva vhodne dopĺňa o subjektívne hodnotenie najnovší prieskum verejnej mienky Štatistického úradu SR. Podľa neho v dospeljej populácii prevažujú osoby, ktoré svoj zdravotný stav hodnotia ako narušený, alebo zlý až veľmi zlý (55%). Nadalej sa nezlepšuje pomerne nízky pocit zodpovednosti za svoj zdravotný stav.

Povážlivý je nielen zdravotný stav obyvateľstva ale aj pomery v zdravotníctve, ktoré sú aj dôsledkom reformného procesu od konca roku 1990. Už v roku 1991 vznikali v zdravotníctve situácie, ktoré bolo potrebné riešiť na úrovni vlády. Financovanie zdravotníctva však vlani vyústilo do krízového stavu. Bol dôsledkom toho, že štát, ktorý je platiteľom za 63% všetkých poistencov, odvádza len desatinu zákonom stanovenej výšky - 13,7% minimálnej mzdy, a taktiež podnikatelia špekulovali s odvádzaním poistného. V zdravotníctve preto pretrváva chronický nedostatok finančných prostriedkov a od neho sa odvíjajúce problémy: za všetky údaje uvediem aspoň jeden - na prelome roku 1994 a 1995 sa odhadovalo 50 mld Sk skrytej zadlženosti zdravotníckych zariadení. Všetko nasvedčuje tomu, že zásadné riešenie problému financovania sa stále oddiaľuje.

Veľkým prísľubom na riešenie situácie v zdravotníctve mal byť privatizačný proces. Začalo sa s ním v zariadeniach lekárenskej starostlivosti, no s neuspokojivým výsledkom, pretože sa ďalej točila špirála zadlženia zdravotníctva. Situácia dospela do štádia, že dlhy za lieky sa v minulom roku vyšplhali na 1 miliardu Sk. Systémovo ju neriešila ani kategorizácia liekov, ani registrácia liečiv v novoprijatom zákone o Liečebnom poriadku.

Podobným optimalizačným krokom v zdravotníctve mal byť presun časti zdravotnej starostlivosti do ambulantnej sféry a redukcia počtu lôžok, ako aj odštátneenie ambulancií prvého kontaktu. Od 1. októbra 1994 bola umožnená súkromná prax všetkým lekármi, ktorí o ňu požiadali. Napriek sľubnému štartu sme od apríla t.r. svedkami upadajúceho záujmu o povolenia k súkromnej lekárskej praxi. Zapríčinila to zmena spôsobu financovania lekárov prvého kontaktu, ktorý dnes predstavuje kombináciu bodového hodnotenia (60%) a kapitácie (40%) ale i stanovenie nízkej maximálnej ceny bodu (0,20 Sk). Nielen lekári, ale i sama verejnosť pociťuje dôsledky administratívneho zasahovania do vzťahu poisťovňa - pacient. Príkladom je stanovenie limitu na počet bodov na obdobie jedného mesiaca či stanovenie maximálneho počtu pacientov. Otvorene povedané, štát novelizáciou zákonov rieši svoje finančné problémy, deformujúc pritom základné vzťahy v zdravotníctve, na zmenu ktorých sa orientoval v ňom prebiehajúci reformný proces.

V popredí záujmu musí ostať zdravie obyvateľstva. Východiskovú konšteláciu netvorí len nedostatočné finančné prostriedky ale aj nízka úroveň zdravotného vedomia obyvateľstva, nekompletnosť zdravotníckej legislatívy a veľa ďalších činiteľov. Zvrátenie negatívnych trendov vývoja zdravotného stavu obyvateľstva mala ovplyvniť realizácia Národného programu podpory zdravia, ktorý schválila vláda (1991) i parlament (1992). Keďže nebol finančne zabezpečený a ani všetkými správne pochopený, celý projekt stroskotal.

7. Postavenie rodiny a mládeže v spoločnosti

Sú dve prirodzené spoločenské prostredia, kde sa významne rozhoduje o kvalite a rozvoji ľudského potenciálu krajiny - rodina a mládež. Rodina v sebe akumuluje skúsenosti reprodukcie pokolení, zabezpečenia existenčných podmienok života jednotlivcov, výchovy detí a ich životného štartu, ako aj citového zázemia väčšiny obyvateľstva. Mládež predstavuje špecifickú fázu života (vekové kategórie 15 - 26 rokov), keď sa vlastnou voľbou završuje formovanie sociálneho profilu osobnosti, vytváranie mimorodinných väzieb a keď dochádza k osamostatňovaniu sa jednotlivcov. Človek je v tejto fáze najzraniteľnejší z hľadiska svojho vývinu, ekonomického zabezpečenia a spoločenského uplatnenia. Rodina a mládež preto nemôžu byť len "súkromnou záležitosťou" jednotlivcov.

Z demografického obrazu Slovenska síce vyplýva, že manželstvo a rodina si udržiava vysoký status. Väčšina dospelých obyvateľov vstúpi aspoň raz do manželstva, väčšina žien sa realizuje ako matka a väčšina detí sa narodí v manželstve (okolo 90%). Sú však aj menej povzbudivé fakty: pre Slovensko je typický nízky sobášny vek a došlo k posunu pôrodnosti do nižších vekových kategórií, takže rastie počet skorých a nepripravených rodičovstiev. V dôsledku týchto demografických trendov dochádza k rýchlejšej výmene generácií, stabilizácii dvojdetného modelu rodiny, omladzovaniu starorodičovstva, rodina sa horizontálne zužuje (redukcia súrodeneckých vzťahov) a vertikálne rozširuje (rast počtu generácií v jednej rodine). Pokračuje dlhodobý pokles pôrodnosti a ukazovateľ tzv. úhrnnej plodnosti už klesol pod hranicu (2,1), ktorá ešte zabezpečuje jednoduchú reprodukciu obyvateľstva. Znižuje sa sobášnosť a zvyšuje rozvodovosť, pretrvávajú vysoká úroveň potratovosti, skracuje sa reprodukčný interval žien.

Odborníci upozorňujú, že život našich rodín (a domácností), založený na tradičných hodnotách a obyčajach, sa neprispôsobuje týmto zmenám. To destabilizuje ich základy, problematizuje kvalitný rodinný život a systémové zmeny rodiny, ktoré sa doň premietajú,

traumatizujú jej členov. Náš spôsob života a návyky vyústili do kumulácie životných štartov - pracovného, manželského a rodičovského - v krátkom časovom období. Výskumy poukazujú na preťaženosť rodín strednej generácie pri plnej ekonomickej aktivite starých rodičov, v dôsledku čoho vzrastá rozsah vzájomne neuspokojených očakávaní z oboch strán. Ukazujú i na fenomén vytrácania sa rodičov z výchovy detí, ďalej na vytlačanie rodín a jednotlivcov starších generácií z pracovísk, tým sa im prudko znižuje životná úroveň. Staroba je spoločensky podceňovaná a rastie syndróm nepotrebnosti.

Pravda, najzávažnejší problém slovenských rodín je finančný. V transformačnom období sa finančná situácia väčšiny rodín zhoršila, znížil sa najmä životný štandard rodín s nezaopatrenými deťmi. Čoraz viac rodín v dôsledku nárastu nezamestnanosti a liberalizácie cien je odkázaných na podporu zvonka, t.j. od príbuzných, štátu a charitatívnych inštitúcií. V pásme chudoby sa ocitli najmä rodiny s deťmi. Aj v dôsledku zníženia výdavkov štátu na zdravotníctvo, školstvo a predškolské zariadenia sa obmedzuje uspokojovanie životných potrieb detí, najmä vo viacpočetných a neúplných rodinách. Výskumy signalizujú rast napätia v rodinách, permanentný stres a poradenské služby enormný nárast klientov.

Mládež u nás tvorí 18,67% obyvateľstva SR. Žiadny seriózny štát si nedovolí ignorovať potrebu investícií do mladej generácie a bezstarostne sa vyhýbať dialógu s ňou. Aj u nás prebieha tvorba koncepcie štátnej politiky vo vzťahu k mládeži, vlečie sa už tretí rok a na škodu vecí sa netvorí v reálnej spolupráci so zástupcami rôznych mládežníckych organizácií s štruktúrou. Mala by dosiahnuť, aby sa vo vzťahu "štát - mládež" uplatňovali princípy participácie, sebaorganizácie, samostatnosti a zodpovednosti vo využívaní daných možností tvorivej sebarealizácie mladých ľudí.

Realizácia juvenilnej politiky bola napriek existencii základných koncepčných dokumentov poznamenaná stagnáciou. Spôsobila to nízka úroveň medzirezortnej spolupráce, nedostatočné využitie profesionálneho potenciálu ľudí a subjektov pracujúcich s mládežou, nekvalifikovaný prístup alebo nezájem o túto problematiku na zainteresovaných rezortoch (okrem školstva patrí k nim rezort zdravotníctva, vnútra, kultúry a hospodárstva).

Do realizácie juvenilnej politiky vstupujú aj mládežnícke organizácie a združenia, s celoslovenskou pôsobnosťou je ich dnes okolo 60, ako aj sieť mimovládnych a nadačných aktivít. Presadzujú sa aktívne a často nahrádzajú nepružné pôsobenie štátnych inštitúcií. Rozvoj juvenilnej politiky však brzdí absencia zákona o mládeži. Preto som s potešením prijal informáciu, že na Ministerstve školstva SR sa oživila práca na tvorbe zásad takeého zákona. V nadväznosti naň a na podporu pôsobenia mimovládnych, cirkevných a súkromných iniciatív na prospech mládeže je potrebné, aby sa Národná rada SR zaoberala zákonom o neziskových organizáciách. Takýto zákon by ich mal odbremeniť od zdaňovania a rozviazať im ruky v práci pre našu mladú generáciu.

U nás treba vypracovať ucelený systém a filozofiu podpory subjektov pracujúcich s mládežou. Teraz sa štátna politika obmedzuje len na štátnu finančnú podporu mládežníckych organizácií - v roku 1995 dosiahla výšku 26,5 mil. Sk. Má však prudkú klesajúcu tendenciu, lebo v roku 1992 to bolo 90 mil. a v roku 1993 ešte 48 mil. Sk. Aby sa reštrikcie dostali do prijateľných medzí, bolo by treba opäť zriadiť rozpočtovú kapitolu "mládež".

Dnes už všetky zainteresované subjekty chápu, že juvenilnú politiku štátu nemožno obmedziť len na školskú, teda výchovno-vzdelávaciu alebo sociálnu činnosť. Treba ju koncipovať ako prierezovú oblasť, v ktorej dôstojné miesto nájde aj uvoľňovanie potenciálu mladého človeka. Do nej spadá i podpora a ochrana mládeže zo strany profesionálnych inštitúcií v prípadoch osobnostného a sociálneho zlyhania mladých ľudí, v prípade zdravotných problémov a drogovej závislosti, pri deviantnom správaní atď. Napokon do štátnej politiky voči mládeži spadá aj ochrana jej občianskych práv a slobôd, utváranie vecných a legislatívnych podmienok na jej participáciu na dianí v demokratickej spoločnosti.

Sociálna skupina mládeže sa v súčasnosti cíti na periférii záujmu spoločnosti, v ktorej nemá žiadny inštitucionálny vplyv. Tento názor potvrdilo 65% mladých ľudí vo výskume z novembra 1994 (Ústav informácií a prognóz školstva, mládeže a telovýchovy), ktorí považujú mládežnícke organizácie a združenia v SR za inštitúcie s najmenším vplyvom na život u nás. Je to zrejme dôsledok toho, že sa v podmienkach pluralitnej demokracie a trhovej ekonomiky objektívne mení spoločenské postavenie mládeže. Prebiehajúce systémové zmeny dopadajú na mládež v individuálnej rovine ako požiadavka podávať perfektné výkony a vynakladať enormné úsilie v konkurenčnom zápase na trhu práce. Pod týmto tlakom sa mládež mení z rovnorodej sociálnej skupiny na sociálno-vekový agregát rovesníkov v rozličnom sociálnom postavení a s odlišnými štartovacími pozíciami na životnej dráhe. Náporu individualizácie, ako ukázal výskum Sociologického ústavu SAV, slovenská mládež nevie čeliť a v porovnaní s českou sa stále orientuje na podporu štátu (SR - 67,5% oproti ČR - 27,4%).

8. Problémy základného a stredného školstva

Dnes už vari nikto nepochybuje, že dlhodobú perspektívu rozvoja každej krajiny určuje úroveň vzdelávania populácie. Podľa názoru odborníkov našu školskú sústavu ako celok možno hodnotiť pozitívne. Po revolúcii v roku 1989 sa v našom školstve realizovali mnohé progresívne zmeny, predovšetkým v základnej legislatíve, v obsahu vzdelávania, v otvorení nových študijných a učebných odborov, v zavedení prepotrebných prvkov autonómnosti a samosprávnosti vzdelávacích inštitúcií. I napriek tomuto viacročnému úsiliu mnohé problémy v školstve zostávajú neriešené.

V prvom rade chýba koncepcia rozvoja vzdelávania, ktorá by, vychádzajúc z analýzy súčasného stavu a potrieb rozvoja vzdelanosti, určovala dlhodobé i krátkodobé ciele v oblasti vzdelávania a definovala postupy ako tieto ciele dosiahnuť. Táto očakávaná koncepcia, sledujúc kompatibilitu nášho školstva so systémami vyspelých krajín a súčasným zachovaním a rozvíjaním národnej podstaty vzdelávania, musí múdro a efektívne previazať tri dominantné parametre vzdelávania:

1. vzdelávanie musí akceptovať a realizovať požiadavky štátu a naopak, štát musí rešpektovať potreby vzdelávania,
2. vzdelávanie musí byť otvorené a dostupné pre všetky deti i dospelých občanov SR, predovšetkým v tom zmysle, že sa primerane prispôsobuje schopnostiam, talentu a potrebám jednotlivca,
3. vzdelávanie musí viesť k rastúcej úrovni vzdelanosti ako jednej zo súčastí národnej kultúry a zdravého národného sebedovedomia a patriotizmu.

K tomu by som chcel pripojiť niekoľko poznámok. Za rozhodujúci problém považujem nedostatočné materiálne i priestorové zabezpečenie základných, ale aj stredných škôl. Okrem toho v niektorých regiónoch Slovenska je nevyhnutné pristúpiť k vypracovaniu rôznorodých inovačných programov; zdroje na ich realizáciu treba hľadať aj v rámci medzinárodnej spolupráce - v medzinárodných vzdelávacích programoch.

Nie menej závažný je problém nízkeho mzdového ohodnotenia pedagogických pracovníkov, ktorý prináša rad ďalších ťažkostí, ako je odchod najmä mladých pracovníkov do lukratívnejších povolání, alebo stav vysokej feminizácie. Tento problém treba riešiť komplexne, zväziť status "štátnej služby" v školstve a definovať ju tak, aby sa zvýšila spoločenská prestíž pedagogického povolania.

V poslednom čase sa rozvíjala hladina verejnej mienky v súvislosti s návrhom na zavádzanie dvojazyčného vyučovania na školách s maďarským vyučovacím jazykom. Odborníci, ako aj rodičovská verejnosť sa zhodujú v tom, že úroveň ovládania slovenského jazyka absolventmi týchto škôl je nízka a určité riešenie treba hľadať. Myslím, že sa celý

problém spolitizoval, a to neslúži ani veci, ani mladým ľuďom. Tí potrebujú pre zachovanie svojej životnej perspektívy ovládať úradný jazyk štátu, ktorého sú občanmi. Možno viacerí nastúpia do tzv. komunikatívnych povolání, kde viacjazyčnosť je základnou zložkou profesie. Keby sa zo strany kompetentných orgánov postupovalo ústretivejšie, keby bola predpríprava na zavedenie alternatívneho vyučovania menej úradnícka a väčšmi zasiahla rodičovskú verejnosť takpovediac v teréne, mohli sme sa nedorozumeniu vyhnúť. Rodičia detí, ktorých sa to týka, by sa nemali rozhodovať pod vplyvom niektorých politikov, v kríči obranného reflexu a radšej domyslieť pozitívnu stránku alternatívneho vyučovania vybraných predmetov, veď naozaj ide o blaho ich detí. Treba pre všetky zachovať možnosť rovnakých šancí, aby žiadna kategória z nich, ani z hľadiska ich národnosti, nebola vopred ukrivdená.

Mám poznatky o poctivej práci odvedenej v oblasti starostlivosti o postihnuté deti a mládež. Je našou prirodzenou morálnou povinnosťou túto starostlivosť ďalej prehlbovať. Starostlivosť musíme venovať aj predškolským zariadeniam - materským školám. Je potrebné zachovať a prehlbovať ich vzdelávaciu ale aj sociálnu funkciu, už aj s ohľadom na ťaživé nároky transformácie spoločnosti. V zápale revolučného pátosu sa zbytočne a predčasne odbúravali životaschopné prvky starostlivosti štátu o deti a mládež.

V našej vzdelávacej sústave významné miesto pripadá základným školám. Nevyhnutnosť ich skvalitňovania je mimo akejkoľvek diskusie. Sú determinantom úrovne predovšetkým pre všetky druhy stredných škôl. V oblasti stredoškolského vzdelávania sa s najväčším problémom stretávajú stredné odborné učilištia, na ktoré má prostredníctvom privatizácie ekonomická transformácia najsilnejší dopad. Doteraz nebolo ich postavenie a budúcnosť uspokojivo vyriešené, hoci cez ne prechádza takmer 50 % našej populácie. Už dozrel čas, aby sa v rámci celkovej koncepcie vzdelávania a za účasti širokého okruhu odborníkov z rôznych rezortov a inštitúcií doriešilo postavenie a financovanie SOU a odborného vzdelávania v celej jeho šírke.

Už dlho sa diskutuje aj o deľbe kompetencií vo vzťahu k základnému, ale aj strednému školstvu medzi štátnou správou a samosprávami. Život naznačuje, že primeraný presun kompetencií, práv i zodpovedností za základné vzdelávanie na samosprávne orgány miest a obcí je veľmi potrebný a skôr či neskôr sa bude musieť uskutočniť.

9. Postavenie vysokého školstva a vedy

Sotva možno pre Slovensko vytýčiť modernizačnú stratégiu bez toho, aby sa v nej špičkové vzdelávanie, veda a technika, úzko prepojené s kultúrou nebrali ako národné priority. Chcem obrátiť pozornosť aspoň na niektoré momenty doterajšieho priebehu transformácie v tejto oblasti a uvažovať, či zodpovedajú jej postaveniu v modernizačných zámeroch.

K zásadným zmenám, ktoré nastali po roku 1989 v oblasti vedy a techniky, patrí na prvom mieste prudký pokles počtu pracovníkov až o 40%. Diskutuje sa o tom, či nebol chybný rozsah a neregulovanosť tohto poklesu. Napríklad aplikovaný výskum sa redukoval bez previazanosti na potreby priemyselných odvetví a ich rozvojovú koncepciu. Druhý závažný fakt hovorí, že reálny objem finančných zdrojov vo vede a technike sa znížil a dnes v prepočte na jedného pracovníka je približne desaťkrát nižší ako vo vyspelom svete. Popri nízkych platoch je to ďalšia príčina odchodu špičkových odborníkov do zahraničia alebo do iných oblastí hospodárskej sféry doma.

Od vyspelých krajín sa odlišujeme aj štruktúrou vedecko-technického potenciálu a podielom vysokoškolského sektora. Prejavuje sa to vo financovaní: z čiastky určenej na vedu a techniku sa u nás pre vysoké školy vyčleňuje 12 - 14% prostriedkov, pričom asi 70% ide do rezortného výskumu, ktorý by mala podporovať hospodárska sféra. Pre porovnanie: v zahraničí dávajú vysokým školám 45 i viac percent z celkového rozpočtu na vedu. My

vlastne nerešpektujeme skúsenosť, že základný a strategický technologický výskum je najefektívnejší, keď je spojený so vzdelávaním.

Deformácia štruktúry vedecko-technického potenciálu sa prehlbuje aj pod vplyvom znižovania prostriedkov určených na vedu a výskum. V roku 1993 bolo na pre túto oblasť vyčlenených 2,4 mld Sk, nasledujúci rok o tretinu menej a v tomto roku s plánovaným objemom 2,3 mld Sk nedosiahol ani sumu z roku 1993, pričom sa nezohľadnil dopad inflácie. O deformovaní možno vraviť preto, lebo v rezortnom výskume došlo k poklesu na 87% voči roku 1992, ale v SAV na 72% a na vysokých školách dokonca len na 67 percent.

Pozitívne kroky pri presadzovaní kvality sa urobili v organizácii vnútorného života vedy a techniky. S týmto cieľom boli zriadené Grantová agentúra pre vedu a Grantová agentúra pre techniku. Obidve pomáhajú rozvíjať súťaživosť v oblasti tvorivej práce tým, že finančnú podporu získavajú najlepšie projekty. Žiaľ, tam kam prúdi najviac rozpočtových prostriedkov štátu, t.j. v rezortnom výskume, sa k tomu neprikročilo. Ako vidieť, v transformačnom procese sa často presadzujú úzko skupinové záujmy, ktoré štátne orgány nedokážu eliminovať, zmierujeme sa radšej s nesystémovými riešeniami. Od toho sa odvíja reťazec ďalších disproporcií, napr. prehlbovanie rozdielov v pracovných podmienkach a finančnom ohodnotení. Trpia hlavne vysoké školy: k 31.3.1995 bola priemerná mzda pedagogických pracovníkov 6 750 Sk a vedeckých pracovníkov ešte nižšia. Priemerný vek profesorov vysokých škôl je 62 rokov. Predstavitelia strednej generácie z vysokých škôl odchádzajú a pre mladých, talentovaných ľudí je to existenčne nevýhodné pracovisko. Je otvorenou otázkou, kam vyústi situácia na vysokých školách v budúcnosti.

U nás prichádza na vysoké školy 18% maturantov, vo svete je to okolo 30%. Na naše pomery by bolo potrebné zvýšiť podiel študentov na jedného vysokoškolského pedagóga. Teda tam, kde máme tých najkvalitnejších, mohol by rásť počet prijímaných študentov. Žiaľ, presadzuje sa skôr odstredivá tendencia, keď dochádza k zakladaniu nových fakúlt bez kontroly ich kvality akreditačnou komisiou. Očakávam, že poslanci NR SR zvažia, v ktorých prípadoch je odôvodnené pripustiť zriaďovanie nových malých univerzít, pretože sa tým trieštia intelektuálne kapacity a finančné prostriedky.

Často sa vyzdvihuje potreba založiť nadáciu na podporu talentovaných poslucháčov vysokých škôl. S konkrétnym návrhom sa na mňa obrátila Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, aby sa taký projekt realizoval aspoň v oblasti prípravy budúcich učiteľov. Pre nedostatok finančných prostriedkov sa zatiaľ od neho upustilo a namiesto toho som sa rozhodol každoročne udeľovať tri ceny prezidenta najlepším pedagógom SR a mladým adeptom v tejto oblasti.

Urovnaniu pomerov vo vede, technike a vysokom školstve by pomohlo vyplnenie medzier v legislatíve, ktoré sa už dlho odkladá. Je to predovšetkým novela zákona o vysokých školách, ktorá už bola v parlamentných laviciach. Verzia novely, tak ako ju vypracovalo ministerstvo školstva v spolupráci s akademickou obcou, sa vo vláde zmenila natoľko, že ju vysoké školy dôrazne odmietajú. Očakávam, pani poslankyne a páni poslanci, že Vaším pričinením bude prijatá novela zákona, ktorá zaručí akademické slobody, autonómiu a samosprávu vysokých škôl na úrovni, aká je v Európe normou.

Nevyhnutné je opäť predložiť parlamentu návrh zákona o štátnej podpore vedy a techniky. Bez neho nemôže fungovať štátny fond pre vedu a fond pre techniku. Zainteresovaná verejnosť čaká na definovanie úloh Úradu pre stratégiu rozvoja spoločnosti, vedy a techniky, proti zriadeniu ktorého, z obáv pred opätovným odtrhnutím vysokoškolskej vedy od ostatných jej subjektov, protestovali predstavitelia vysokých škôl. Do parlamentu je tiež potrebné predložiť novelu zákona o Slovenskej akadémii vied. Treba pripraviť celý blok legislatívnych opatrení v daňovej oblasti tak, aby subjektom vedy boli poskytnuté daňové úľavy, alebo aby sa daňové úľavy poskytovali sponzorom vedy a vysokých škôl.

10. Inteligencia a problémy národnej kultúry

V súvislosti s inteligenciou nebudem hovoriť o jej existenčnom postavení, lebo sa všeobecne vie, že sa značne zhoršilo a že prakticky už nie je v stave udržať svojmu významu primeraný životný štandard. Čo by sme mali od inteligencie očakávať? Zrejme by nemala slúžiť rozvášneným politikom a realizácii ich mocenských záujmov, ani asistovať pri vyhrocovaní politického napätia. V každej krajine je inteligencia vnútorne bohato členenou skupinou, najmä podľa miesta uplatnenia jej profesionálnych kvalít. Charakteristickou vlastnosťou každej súčasti jedinečného celku, nazývaného inteligencia, je oddanosť duchovným hodnotám. Práve schopnosť dávať univerzálnym hodnotám praktický zmysel a pomáhať participovať na nich všetkým ostatným členom spoločnosti, ju sceluje ako sociálnu skupinu a vystihuje jej jedinečnosť. Nie dosiahnutý vysoký stupeň vzdelania, nie expertné zaškoľovanie číhši materiálnych a mocenských hodnôt určuje jej podstatu, ale šľachtenie a obohacovanie života spoločnosti duchovnými hodnotami vytvorenými doma či vo svete.

Dnes sa často konštatuje, že v našej spoločnosti nejestvuje zhoda o jej základných hodnotách. Myslím, že tento stav nemôže preklenúť žiadna politická iniciatíva, je to len v možnostiach inteligencie. Dovolím si tvrdiť, že politická polarizácia u nás nebude prekonaná dovtedy, pokiaľ sa široko chápaná kultúra nevymaní z politických siločiar a nepodarí sa v nej rozvinúť oživujúci dialóg. Bez pokusu o formovanie základu konsenzuálnej elity pre Slovensko v radoch inteligencie a na báze jej návratu k svojmu originálnemu poslaniu v spoločnosti, ako som ho uviedol, nevidím perspektívu hodnotovo zjednotenej spoločnosti. Nedokážem odhadnúť, kedy sa to stane, ale v tomto ohľade náš národ a mladý štát už trpí meškaním. Výzva doby pre inteligenciu je teda prekonávať vlastnú polarizáciu, aby mohla pôsobiť ako integrujúca sila celej spoločnosti.

Keď mám hovoriť o kultúre v užšom význame, myslím na to, že osobitne citlivo sa nám treba starať o rozvoj umenia, v ktorom sme v minulosti dosahovali významné úspechy, veľakrát porovnateľné so svetovou špičkou. Nie je tajomstvom, že v transformačnom období ledva zabezpečujeme ochranu tradičnej ľudovej kultúry. Hľadáme na ňu ako na nositeľku akéhosi genetického kódu našej identity, ako na určitý korektív kultúrnych experimentov, ktorým sa sebavedomé národné spoločenstvo, ak nechce ustrnúť, nemôže vyhýbať.

V podmienkach samostatného Slovenska musíme venovať oveľa väčšiu pozornosť ako doteraz ochrane a obnove kultúrnych pamiatok národného i nadnárodného významu. Zasluguje si ju najmä ľudová architektúra a trojrozmerné pamiatky vo všetkých našich regiónoch ako materiálny doklad o živote našich predkov. V tomto zmysle je potrebné pokračovať v hľadaní efektívneho spôsobu, ako zabezpečiť súlad individuálnej výstavby s urbanistickými tradíciami a tvárnosťou krajiny. Nesmieme zabúdať ani na historické a umelecké hodnoty, ktoré sa z rozličných príčin ocitli mimo nášho štátu, a podniknúť účinné kroky na ich prinavrátenie. Treba dbať na zabezpečenie umeleckých predmetov svetovej i sakrálnej proveniencie pred krádežami a pokusmi o ich ilegálny vývoz do zahraničia.

V celej svojej správe sa usilujem poukázať na to, že po naštartovaní oživujúcich trendov v hospodárstve, musíme včas preniesť ťažisko aktivizácie na ľudský potenciál krajiny a na oblasti, ktoré ho rozvíjajú. K nim nesporne patrí kultúra, ktorá sa na čas ocitla takmer na okraji záujmu. Povedal by som, že v tomto rozvojovom momente vzrastá potreba zachovať kontinuitu tvorby a šírenia kultúrnych hodnôt ako aj potreba prehĺbovať proces bádania v tejto sfére. Ako obzvlášť naliehavá sa javí nevyhnutnosť podporovať vznik pôvodných slovesných diel, či už v oblasti prózy, poézie, drámy, ale aj vznik hodnotných prekladov umeleckej literatúry. V naštartovaní nových hľadísk môžu významnú kultúrnotvornú úlohu hrať verejnoprávne inštitúcie ako Slovenský rozhlas a Slovenská televízia. Okrem toho, spolu so súkromnými médiami spoločenskej komunikácie by mali uplatniť svoje prednosti rýchleho odovzdávania kultúrnych hodnôt, ale aj stimulovať ich vznik a napomáhať tvorbu relevantného umelecko-kritického prostredia.

Rovnako je nevyhnutné, aby rozmanité umelecké druhy a žánre, ale aj myšlienково-estetické prúdy mali možnosť sebavyjadrenia a sebakonfrontácie, a to nielen prostredníctvom tvorby a uprostred vzájomne izolovaných, niekedy i politicky znesvárených skupín, ale na spoločných platformách. Mocenský zápas medzi umelcami, ktorí by vďaka povahe svojej práce mali byť skôr vzájomne solidárni, nie je a nemôže byť považovaný za prirodzenú súčasť nášho duchovného rozvoja. Prirodzene, z hľadiska upevňovania mladej slovenskej štátnosti a potreby pestovania pozitívnych morálnych a duchovných hodnôt treba, aby sa v spoločnosti vyzdvihli a ocenili diela významné aj z týchto aspektov, ale bez jednostrannej glorifikácie.

Za veľmi dôležité pokladám využitie a rozvoj multikultúrneho prostredia na Slovensku, ktoré sa tu formovalo po stáročia ako prirodzený dôsledok historického vývinu. Bolo by nesprávne pripustiť, aby dochádzalo ku kultúrnej diferenciácii a izolacionizmu na etnických základoch. Kultúra v zmiešaných oblastiach je prostriedkom medzietnickej komunikácie, výmeny myšlienkových a estetických hodnôt (kritérií), teda prvkom oslabovania napätia medzi rozmanitými etnickými spoločenstvami a následne prispieva k ich konvergencii.

11. Smerovanie vývoja spoločnosti

Vo vlnnej správe o stave spoločnosti som mohol po prvom roku samostatnej existencie SR s uznaním konštatovať zvládnutie elementárnych úloh v oblasti budovania štátu, jeho obrany a zahraničných vzťahov ako aj meny a ekonomiky. Dnes treba zväziť ľudské, duchovné a psychologické predpoklady ďalšieho upevňovania a rozvíjania samostatnosti. Preto v tejto dejinnej chvíli musíme medzi základnými štátno-politickými záujmami Slovenska zdôrazňovať požiadavku pokračovania v ceste spoločenských reforiem nastúpenej po novembri 1989. Je to cesta vitalizácie všetkých síl národno-štátneho spoločenstva, upevňovania občianskych foriem spoločenského života, ktoré účinne stimulujú ľudí k spontánnej činnosti a zodpovednosti. I keď všetko nové má atribúty neistoty, premýšľajúci ľudia pochopili, že akýkoľvek návrat späť by bol zhubný. Kým sme boli vtiahnutí do komunistického experimentu, svet sa natoľko zmenil, že už sa niet kam vracieť, iba ak do chaosu vyvolaného polovičatými hospodárskymi, politickými a sociálnymi reformami. Priam za naivné možno považovať úvahy niektorých tiežodborníkov o vhodnosti napodobniť model "ázijských tigrov", kde sa presadilo moderné trhové hospodárstvo pomocou sprehľadneného (centralizovaného) rozhodovania. Tomu by radi uspôsobili aj podobu nášho politického systému, bez ohľadu na odlišnosť našich tradícií a na našu príslušnosť ku kultúrnemu okruhu, v ktorom vysokú hodnotu predstavujú individuálne práva a slobody, demokratické inštitúcie kontrolujúce štátnu moc, tolerancia, občianske spolunažívanie a pod.

V našej národnej histórii máme na čo nadväzovať, ona nám nevnučuje pocit malosti. Z hľadiska dejín sa malosť a veľkosť posudzujú inak než rozlohou územia a počtom obyvateľstva. História posudzuje veľkosť národov podľa toho, aký vklad vniesli do svetových dejín, ako sa zapísali do rozvoja civilizácie v oblasti kultúry, vedy, obchodu a ekonomiky. V tomto zmysle nijaký národ a nijaký štát nemôže byť sám sebe zmyslom a cieľom. Jeho činnosť musí mať širšiu platnosť a odozvu, musí prekročiť svoj úzko existenčný horizont a veriť vo svoje širšie poslanie. To platí aj pre nás, dnešných obyvateľov Slovenska.

Naši predkovia veľmi živo reagovali na európske osvietenécké hnutie. V našich dejinách, najmä na prelome storočí, nájdeme celkom zreteľne úporný zápas za demokraciu, za slobodu prejavu a zhromažďovania, za všeobecné hlasovacie právo. V nedemokratickom Uhorsku práve Slováci, inšpirovaní vyspelou Európou, prebojovali tieto pokrokové hodnoty. Aj v čase druhej svetovej vojny Slováci z vlastného rozhodnutia povstali proti

fašizmu a zaradili sa k protihitlerovskej koalícii. V našom kultúrnom dedičstve je teda živá otvorenosť voči svetu, vyplývajúca z nášho geopolitického položenia.

Slovensko ako mladý štát má predpoklady vytvoriť a realizovať jednotnú víziu svojho rozvoja. Z analýzy programov politických síl koalície i opozície vyplýva, že sme spoločnosťou veľkých ambícií. Je v nich veľa zhodného: všetky chcú zo Slovenska vytvoriť moderný demokratický štát založený na mravných hodnotách, štát s dobre fungujúcou trhovou ekonomikou, s racionálnou štátnou správou a so silnými samosprávami. Odlišnosti medzi stranami sú v uprednostňovaní prostriedkov, ktoré by mali k tomu viesť. Spory o ne, alebo o to, kto vytýčené ciele uskutoční, sú hlavným predmetom politických zápasov. Práve tak existuje vysoká miera zhody v zahraničnopolitických programoch hlavných politických strán a hnutí. Budúcnosť Slovenska vidia v integrácii do európskych politických, ekonomických a bezpečnostných štruktúr. Problém teda je v profilovaní politickej vôle politických subjektov a obyvateľstva, ktoré bude v referende rozhodovať o vstupe Slovenska do nich.

V mojej minuločnej správe o stave SR bola preto obsiahnutá výzva na sformulovanie modernizačnej stratégie Slovenska, ktorá by bola spoločnou starosťou všetkých. Mala by to byť zasvätená reflexia novej situácie Slovenska, v rámci ktorej by sa hľadali cesty k už vytýčeným cieľom, identifikovali by sa priority, zvažovali riziká, tvorili by sa koncepčné nástroje zabezpečenia spoločenských premien, hľadala by sa ich previazanosť a spôsoby spoločenskej mobilizácie síl. Mala by obsiahnuť predstavu o prehĺbení adaptačných schopností spoločnosti k podmienkam a trendom, ktoré prináša súčasný pokrok vo vede, technike a technológiách. Potrebujeme prekonať rozvojové rozdiely voči vyspelým západoeurópskym krajinám, preto nestačí len vytýčiť cieľ integrácie do euroatlantických štruktúr, musíme aj myšlienkovito prepracovať jeho realizáciu.

Po línii exekutívy síce vznikajú iniciatívy s takouto ambíciou, keďže sa však viažu len na jeden pilier štátnej moci, nebudú dostatočne nadstranícke a v prípade výmeny vládnej garnitúry po voľbách nie je zaručená kontinuita takejto činnosti. Najslabším miestom takéhoto riešenia je to, že garantované jediným politickým zoskupením neoslovia všetky spoločensko-politické prúdy, a nedokážu prekonať terajšiu politickú rivalizáciu. Okrem toho, modernizačná stratégia musí byť koncipovaná v horizonte desaťročia až jednej generácie, kým politické strany svoje pohľady konkretizujú spravidla na najbližšie volebné obdobie. Očakávam, pani poslankyne a páni poslanci, že tento môj opakovaný návrh sa Vám podarí dotvoriť do praktickej podoby tak, aby ho realizovali špecialisti nominovaní Národnou radou, vládou a Kanceláriou prezidenta SR a pod ich záštitou. Prijali by ju ako úlohu nadstranícku, nadetnickú, nadgeneračnú, v pravom slova zmysle občiansku. Čím pluralistickejšia bude platforma, tým väčšiu podporu získa, a tým vzrastie jej šanca na uskutočnenie.

Dnes a za seba môžem poskytnúť len v náčrte niektoré základné motívy pre prácu na modernizačnej vízii. V prvom rade by sa mala zaoberať otázkou stabilizácie vnútorných pomerov, postupným prekonávaním politickej polarizácie spoločnosti. Presvedčil som sa, že je to realizovateľné. Do vedomia verejnosti a jej predstaviteľov sa usilujem vštepiť ideu občianskeho a politického zmierenia. S týmto cieľom som zorganizoval sériu okrúhlych stolov s predstaviteľmi občianskych združení a mimovládnych organizácií, pričom sa dbalo, aby sa ich vždy zúčastňovali hovorcovia protichodných prúdov. Každý z okrúhlych stolov bol pokusom o prekonanie predsudkov a nadviazanie spolupráce v niektorej z problémových oblastí. Vo svojom súhrne mi umožnili presvedčiť sa, že politika polarizácie ľudí a skupín voči sebe navzájom ešte celkom nezničila pôdu pre vzájomné porozumenie a že netreba šetriť čas ani sily, aby sa dosiahlo v meradle celej spoločnosti. Bolo by treba navrhnúť komplexnejšie a systémové riešenie na reštaurovanie vzťahov plnohodnotnej kooperácie.

S víziou budúceho Slovenska sa spája charakter nášho štátu. Keďže je ešte mladý musí mocnieť, ale nie na úkor rozvoja občianskej spoločnosti. Musíme si ho tak usporiadať,

aby rástla jeho autorita a zároveň, aby neobmedzoval schopnosti občanov, naopak, aby podnecoval ich energiu, ktorú nemožno vybudieť zhora. Niektoré zlé návyky majú však hlboké korene. Neudierajú do očí ani tak nám ako cudzincom, ktorí tu chcú podnikáť alebo rozvíjať kultúrnu spoluprácu. Zhodne tvrdia, že máme príliš úradnícky prístup k životu, že je to pozostatok rakúsko-uhorského štýlu spravovania vecí verejných, ktorého sa ani okolití susedia zatiaľ nezbavili. Avšak vliecť toto bremeno do tretieho tisícročia nemožno; nový štát by si mal utvárať svoje vlastné tradície. Bude treba premyslieť ako tieto problémy riešiť.

Vízia občianskej spoločnosti a moderného štátu je realizovateľná tým skôr, čím viac politických subjektov a občianskych združení akceptuje decentralizáciu moci ako trvalú zložku svojho programu. Len tak sa môže formovať politika regiónov, ktorá je určitým východiskom pre riešenie rozvojových otázok krajiny. Orientácia na samosprávu je základný trend demokratizácie, prináša väčšiu stabilitu verejného života i účasti občanov v ňom a mali by sme ju vkomponovať aj do procesu budovania moderného štátu. Máme vlastnú skúsenosť, ako ju vyjadril 5. snem Združenia miest a obcí, že na báze samosprávnosti sa rozširuje okruh horizontálnych a partnerských vzťahov, ktoré sa vyznačujú vecnosťou a nadstraníckym charakterom. Obce, mestá a neskôr aj regióny budú do spravovania krajiny vnášať svoje rozvojové impulzy, obohatia pohľad na riešenie problémov so znalosťou dôsledkov, aké má každé štátnické riešenie na podmienky života ľudí. Tým sa optimalizuje činnosť štátu.

Záver

To, čo dnes Slovensko najviac potrebuje, je nekonfrontačná atmosféra. Ak v predloženej správe popri konštatovaní pozitívnych trendov rozvoja našej spoločnosti poukazujem aj na neriešené problémy, nechcem tým vyvolávať ducha konfrontácie. Naopak, problémy treba objektívne pomenovať a mobilizovať ľudskú energiu na ich postupné riešenie. Robím to teda v presvedčení, že v tejto krajine je dostatok dobrej vôle popasovať sa s nimi. Ak sa nám v ďalšom období podarí upevňovať ústavný poriadok a udržiavať dialóg mocenských štruktúr s obyvateľstvom, jeho občianskymi združeniami a iniciatívami, nemusí mať nikto obavy, že nezvládneme sprievodné vývinové konflikty, alebo, že odstúpime od kurzu zásadných spoločenských zmien, ktoré nás vedú do spoločenstva demokratických krajín.

V mene týchto očakávaní, vyrastajúcich v domácom prostredí i v zahraničí, obraciam sa na Vás, poslancov Národnej rady Slovenskej republiky, na všetkých vedúcich funkcionárov politických strán a hnutí, na reprezentantov štátnej moci, pracovníkov štátnej správy i na všetkých občanov Slovenskej republiky: pomáhajte udržať tú atmosféru, akú naša krajina prežívala v čase návštevy Svätého Otca. Hovorme si navzájom pravdu, ale zároveň, zostávajme k sebe ohľaduplní a ústretoví. Neopakujme chyby z minulosti a vyvarujme sa zloby. Slušnosť, úcta a zdvorilosť nikomu neuškodí, môžu nás však rýchlejšie priviesť k najdôležitejším cieľom, ktoré máme - chcem tomu veriť - napriek názorovej rôznorodosti v zásade spoločné. Chcem Vás ubezpečiť, že ani ja nepoľavím v úsilí o presadenie mravných hodnôt do nášho života, o upevňovanie ústavnosti a demokracie, o uplatnenie vecného dialógu namiesto konfrontačnej politiky.

Bratislava 5. septembra 1995